

Dr hab. Ryszard Kata, prof. UR
Instytut Ekonomii i Finansów
Uniwersytet Rzeszowski
ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Marty Idasz-Balina

**pt. „Działalność społeczna banków spółdzielczych a ich efektywność finansowa”
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Sławomira Juszczyka**

1. Znaczenie i aktualność podjętej problematyki

Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych współcześnie jest jednym z najważniejszych zagadnień. Globalny kryzys finansowy unaoczniał, jak bardzo społeczeństwu potrzebne są banki jednocześnie bezpieczne i efektywne ekonomicznie oraz wspierające zrównoważony rozwój realnej gospodarki. Ważnym elementem społecznej odpowiedzialności banków jest ich działalność prospołeczna, co ma szczególne znaczenie w funkcjonowaniu banków spółdzielczych, będących lokalnymi instytucjami finansowymi.

Autorka dysertacji podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, czy bankom spółdzielczym udaje się łączyć efektywność gospodarowania, ujmowaną przez pryzmat wyników finansowych z realizacją celów społecznych, która wpisana jest w misję tych banków. Tym samym poszukiwała też odpowiedzi na pytanie, czy działalność prospołeczna banków spółdzielczych wzmacnia, czy też osłabia efektywność finansową tych podmiotów.

W teorii spółdzielczości przyjmuje się, że spółdzielnie jako jednostki organizacyjne powinny w środowiskach lokalnych generować określone pozytywne efekty społeczne. Banki spółdzielcze są ważnym elementem lokalnego systemu gospodarczego i społecznego, w związku z tym ciąży na nich odpowiedzialność polegająca na sprawnej realizacji funkcji przypisanych dla pośredników finansowych, ale także odpowiedzialność za podnoszenie dobrobytu społecznego na obszarze ich działalności. Pierwszy z wymienionych obszarów odpowiedzialności wiąże się z koniecznością utrzymania odpowiedniej efektywności finansowej, która jest niezbędna dla przetrwania i rozwoju banku na bardzo konkurencyjnym rynku usług finansowych. Jednocześnie działalność banków spółdzielczych powinna generować korzyści społeczne, zwłaszcza w środowisku lokalnym, w którym bank posiada złożone relacje z wieloma interesariuszami (pracownikami, udziałowcami, klientami, lokalną społecznością).

Dysertacja magister Marty Idasz-Balina podejmuje problem ważny z punktu widzenia społecznego i gospodarczego oraz bardzo aktualny. Umiejętność godzenia wysokiej efektyw-

ności finansowej związanej z orientacją rynkową, z realizacją funkcji społecznych przez banki spółdzielcze jest kluczowym wyzwaniem dla tych instytucji. W ostatnich latach bankowość spółdzielcza w Polsce zmagana się z wieloma wyzwaniami, a efektywność finansowa i konkurencyjność sektora ulega spadkowi. Dalszy rozwój tego sektora będzie uzależniony od tego czy banki spółdzielcze w ich modelu działalności bankowej będą potrafiły umiejętnie godzić efektywność ekonomiczną i społeczną.

Tematyka, jaką porusza recenzowana praca jest złożona i wielowymiarowa. W kontekście społecznej odpowiedzialności banków spółdzielczych Autorka dokonała analizy tylko jednego jej wymiaru, jakim jest działalność społeczna, rozumiana głównie jako działalność filantropijna oraz ustaliła jej związek z efektywnością finansową banków. Takie „zawężenie pola gry” jest jednak zrozumiałe, gdyż trudno byłoby w jednej dysertacji dokonać analizy wszystkich wątków, jakie nasuwają się w związku z tą tematyką. Generalnie, podjęty w dysertacji problem badawczy uznaję za trafny i uzasadniony.

2. Ocena struktury pracy uwzględniająca realizację zadania badawczego

Rozprawa liczy 211 stron i składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, podsumowania i wniosków, bibliografii, spisu tabel i rysunków.

Rozdział 1, poświęcony jest opisowi zagadnień metodycznych. Rozdziały 2 i 3 mają charakter teoretyczny. Napisane są głównie w oparciu o literaturę przedmiotu, ale znajdujemy tam także dane statystyczne dotyczące sektora bankowego i bankowości spółdzielczej w Polsce. Kolejne trzy rozdziały mają charakter empiryczny i zawierają analizy w oparciu o dane ze sprawozdawczości finansowej objętych badaniem banków spółdzielczych oraz dane z wywiadów bezpośrednich z kierownictwem tych banków. Jak wynika z powyższego, praca zawiera zarówno elementy teoretyczne, jak i empiryczne. Proporcje między tymi częściami są jednak nieco zachwiane na rzecz części empirycznej. Wkład Doktorantki w rozwiązanie podjętego problemu jest wynikiem kompilacji krytyczno-poznawczej analizy literatury, analizy danych statystyki publicznej oraz własnych badań empirycznych. W mojej ocenie atutem rozprawy jest wnikliwa, dobrze przeprowadzona analiza empiryczna, która pozwoliła na realizację celu głównego i weryfikację hipotez badawczych. O skali analiz empirycznych świadczy fakt, że ich wyniki zaprezentowano na 127 rysunkach i w 18 tabelach. Słabsza jest natomiast część teoretyczna, w której zagadnienie funkcji społecznych banków spółdzielczych oraz problem ich społecznej odpowiedzialności opisano dosyć pobieżnie.

3. Cele pracy i hipotezy badawcze

Cel główny został sformułowany, jako *ustalenie związku między wydatkami na działalność społeczną banków spółdzielczych a ich efektywnością finansową.*

Celowi głównemu towarzyszy 5 zadań badawczych, które można uznać jako cele pomocnicze. Dotyczą one identyfikacji wydatków na działalność społeczną banków spółdzielczych (BS) oraz ustalenia ich poziomu i ich zróżnicowania w zależności o wybranych cech banków. Dalej zaś dotyczą określenia efektywności finansowej banków spółdzielczych oraz ustalenia czynników stymulujących i ograniczających działalność społeczną BS w Polsce. Sformułowany przez Autorkę cel główny i zadania badawcze oceniam pozytywnie, w tym sensie, że dotyczą one bezpośrednio podjętego problemu badawczego, ponadto są sformułowane zwięźle i precyzyjnie. Mankamentem jest jednak brak celu teoriopoznawczego. Brakuje także celów, które odnosiłyby się do wymiaru aplikacyjnego prowadzonych badań.

Dla rozwiązania problemu badawczego, Doktorantka sformułowała cztery hipotezy badawcze o następującym brzmieniu:

H 1 – *poziom wydatków na działalność społeczną banków spółdzielczych jest dodatnio skorelowany z wielkością ich wyniku działalności bankowej;*

H 2 – *najwyższy poziom wydatków na działalność społeczną banków spółdzielczych, w relacji do uzyskanego przez nie wyniku działalności bankowej, występuje w bankach prowadzących działalność na terenach wiejskich;*

H 3 – *efektywność finansowa banku spółdzielczego w danym roku jest istotnie uzależniona od wzrostu wydatków na działalność społeczną w roku poprzedzającym;*

H4 – *w opinii największej części przedstawicieli kierownictwa banków spółdzielczych znaczenie działalności społecznej w kształtowaniu ich efektywności finansowej w najbliższych latach będzie wzrastać.*

Hipotezy pod względem merytorycznym należy ocenić pozytywnie, są zwięźle i ściśle powiązane z problemem badawczym. Ponadto, co bardzo istotne, w większości są one weryfikowalne, co zostało potwierdzone w badaniach. Pewne zastrzeżenia budzi jedynie weryfikacja hipotezy 3, która wskazuje na istnienie związku między wzrostem wydatków na działalność społeczną a efektywnością finansową banków. Tymczasem w toku analizy empirycznej ujmowano poziom wydatków a nie ich przyrost, czyli zastosowano ujęcie statyczne a nie dynamiczne, jak zapisano w treści hipotezy.

4. Metody badawcze oraz dobór i wykorzystanie materiałów źródłowych

Doktorantka wykorzystwała takie metody badawcze jak: studia literatury, metodę dedukcyjną, analizę dokumentacji i danych, metodę porównań, analizę wskaźnikową, analizę współzależności zmiennych.

Zastosowane metody są adekwatne do podjętego problemu. W części metodycznej (rozdział 1) Autorka przedstawiła tok postępowania badawczego, źródła materiałów empirycz-

nych oraz metody gromadzenia i przetwarzania danych empirycznych. Krótko opisała także wywiady kwestionariuszowe przeprowadzone dla realizacji zadania badawczego.

Doktorantka oparła analizę zarówno na danych wtórnych, tj. głównie statystykach Komisji Nadzoru Finansowego, jak i na danych pierwotnych pozyskanych z objętych badaniem 85 banków spółdzielczych zrzeszonych w Banku Polskiej Spółdzielczości SA. W tej próbie znalazły się banki o różnej wielkości i skali działania. Wywiady z użyciem kwestionariusza przeprowadzono z przedstawicielami 62 banków spółdzielczych, którzy zgodzili się wziąć udział w tym badaniu.

Na uwagę zasługuje bardzo klarowny i właściwie ustrukturyzowany opis metodyki badań i analiz empirycznych. Zaletą prezentacji wyników na licznych wykresach jest ich jednolita forma graficzna i kolorystyka, co pozwala czytelnikowi łatwo analizować wyniki w sytuacji podziału badanych jednostek na grupy kwartyłowe w aspekcie różnych cech banków.

5. Ocena wykorzystania literatury oraz strona edycyjna i stylistyczna

Bibliografia pracy obejmuje 160 pozycji naukowych, w tym około 20% to literatura anglojęzyczna. Ponadto przytoczono 21 krajowych i europejskich aktów prawnych, głównie z obszaru prawa bankowego i spółdzielczego. Literatura jest właściwa w kontekście tematu dysertacji, tj. dotyczy głównie bankowości spółdzielczej, efektywności finansowej banków oraz problematyki społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw i instytucji finansowych. Niewątpliwie zasób zacytowanej literatury należy uznać za wystarczający dla rozwiązania podjętego zadania badawczego, ale relatywnie skromny. Nie pozwolił on na bardziej pogłębione poznanie zakresu i wieloaspektowości objętej badaniem problematyki, szczególnie w ujęciu teoretycznym.

Od strony językowej i stylistycznej recenzowaną rozprawę należy ocenić pozytywnie. Pracę czyta się płynnie, jest też starannie przygotowana pod względem edytorskim. Można zauważyć pewne drobne błędy językowe, głównie tzw. końcówki wyrazów, jednakże jest ich stosunkowo niewiele.

6. Szczegółowa ocena merytoryczna rozprawy

W krótkim Wstępie (s. 13-14) Autora przedstawiła przesłanki ekonomiczne i społeczne podjętej tematyki. Rozdział 1 (s. 15-30) zatytułowany „Zagadnienia metodyczne” zawiera opis celów dysertacji i hipotez badawczych, a dalej zakresu merytorycznego pracy, źródeł materiałów i zastosowanych metod badawczych. W tej części znajdujemy opis poszczególnych wskaźników wykorzystanych przez mgr Martę Idasz-Balina od oceny efektywności finansowej banków spółdzielczych oraz miar ujmujących wydatki na działalność społeczną. Łącznie w badaniach współzależności cech zastosowano 29 zmiennych, z tego 6 to zmienne

zależne opisujące efektywność finansową banków, a 23 to cechy niezależne. Zmienne niezależne opisywały nie tylko wydatki społeczne banków, ale także odnosiły się do sfery organizacyjnej banków oraz ich relacji majątkowo-kapitałowych i wyników finansowych. Dodatkowo zmienne objaśniające były ujmowane dla trzech okresów, tj. dla danego roku oraz z rocznym i dwuletnim przesunięciem czasowym. Dzięki temu analiza współzależności zmiennych pozwalała uwzględnić wpływ poszczególnych determinant efektywności finansowej banków z określonym opóźnieniem, co jest uzasadnione merytorycznie.

W rozdziale 2 (s. 31-52) Doktorantka przedstawiła pojęcie efektywności w różnych jej ujęciach, tj. ekonomicznym, finansowym i technicznym. Następnie opisała metody oceny efektywności finansowej banków, jednakże charakterystyka ta jest dosyć pobieżna. Brakuje m.in. analizy zalet i wad poszczególnych metod. W dalszej części rozdziału dokonano oceny efektywności finansowej banków spółdzielczych na tle banków komercyjnych w Polsce. Autorka zaprezentowała dane dotyczące znaczenia banków spółdzielczych w całym sektorze bankowym w aspekcie ich udziału z liczbie placówek bankowych, zatrudnieniu i aktywach sektora bankowego w latach 2013-2019. Następnie przedstawiła dane na temat poziomu, struktury i dynamiki podstawowych wielkości bilansowych banków spółdzielczych, a dalej kształtowania się podstawowych wskaźników finansowych banków spółdzielczych, takich jak marża odsetkowa, rentowność aktywów i kapitałów własnych oraz struktura kosztów działania. Wskaźniki te były porównywane do banków komercyjnych, a ich analiza wskazuje na merytoryczne przygotowanie Doktorantki i dobrą znajomość tematu.

W rozdziale 3 (s. 53-80) zatytułowanym „Uwarunkowania działalności społecznej bankowości spółdzielczej” znajdujemy opis społeczno-ekonomicznych i polityczno-prawnych uwarunkowań rozwoju bankowości spółdzielczej na ziemiach polskich od połowy XIX wieku po czasy współczesne. Doktorantka przedstawiła genezę ruchu spółdzielczego w okresie zaborów, tworzenie pierwszych spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych i dalsze meandry bankowości spółdzielczej w czasach II Rzeczypospolitej, okresie gospodarki centralnie sterowanej i w okresie gospodarki rynkowej. Funkcjonowanie spółdzielczego sektora bankowego w ostatnich trzech dekadach Autorka opisała głównie pod kątem zmieniających się podstaw prawnych oraz zmian strukturalnych w tym sektorze. W drugiej części rozdziału Doktorantka podjęła zagadnienie ekonomii społecznej oraz kwestię banków jako podmiotów społecznie odpowiedzialnych, mających realizować nie tylko cele merkantylne, ale także cele społeczne. Przedstawiła podwody, dla których banki angażują się w różne działania prospołeczne, a także korzyści, jakie mogą odnosić z tego tytułu. Ta część pracy jest niezwykle istotna dla identyfikacji przesłanek i zakresu aktywności banków w działalność społeczną. Szkoda niestety, że treści te zajmują jedynie pół rozdziału. Skutkuje to pobieżnym odniesieniem się Autorki do niektórych ważnych kwestii, takich jak chociażby istota społecznej od-

powiedzialności banków oraz jej teoretyczne i praktyczne uzasadnienie. Relatywnie mało uwagi poświęciła także Autorka kwestii misji społecznej banków spółdzielczych, jako lokalnych instytucji finansowych. Biorąc pod uwagę treści zawarte w rozdziale, zarówno jego tytuł, jak i w szczególności tytuł podrozdziału 3.1 „Specyfika konkurencyjności polskich banków spółdzielczych”, nie są w pełni spójne z ich treścią.

W rozdziale 4 (s. 81-156) przedstawiono wyniki badań na temat działalności społecznej banków w latach 2013-2018. Doktorantka najpierw zaprezentowała dane dotyczące całej zbiorowości badanych banków, następnie zaś dokonała analizy zróżnicowania wydatków społecznych banków w zależności od ich charakterystyk organizacyjnych i finansowych. W aspekcie tych cech banków, badaną próbę dzielono każdorazowo na 3 grupy kwartylowe. Wydatki na działalność społeczną były analizowane w ujęciu bezwzględnym oraz względnym, tj. w relacji do wyniku finansowego netto, wyniku z działalności bankowej oraz w relacji do kosztów działalności bankowej. Każdej z cech, według której dokonano grupowania banków, poświęcono jeden odrębny podrozdział, co wpłynęło na dosyć rozdrobnioną strukturę rozdziału w aspekcie liczby podrozdziałów. Ponadto wszystkie podrozdziały - poza pierwszym - mają bardzo podobne tytuły. Zaletą takiego toku prowadzonej analizy i struktury rozdziału jest jego spójność merytoryczna, ale wadą to, że ma on bardzo dużą objętość i zawiera mnóstwo podobnych, powtarzających się informacji. Doktorantka rzetelnie i skrupulatnie odnosiła się do wyników badań, ale w mojej ocenie, niektóre analizy można było omówić bardziej syntetycznie i bez prezentowania wszystkich wyników na rysunkach, co pozwoliłoby lepiej uwytknić niektóre ważne zależności. Niejednokrotnie rozkład wydatków na działalność społeczną w poszczególnych grupach banków spółdzielczych układał się odmiennie w ujęciu bezwzględnym w porównaniu do wydatków w ujęciu względnym. Z kolei tendencje w kształtowaniu się wydatków społecznych banków, wyrażone w tych dwóch ujęciach, były jednakowe. Autorka dostrzegła te prawidłowości, jednak nie zawsze próby wytłumaczenia tych tendencji z jej strony były trafne lub bardziej pogłębione.

W rozdziale 5 (s. 157-176) dokonano oceny czynników determinujących efektywność finansową banków spółdzielczych z uwzględnieniem ponoszonych przez nie wydatków na działalność społeczną. Analizę przeprowadzono z wykorzystaniem metod statystycznych, tj. korelacji i regresji wielorakiej na danych panelowych. Efektywność finansowa banków, w poszczególnych modelach regresji, była wyrażana każdorazowo przez inną zmienną zależną, tj. wynik finansowy netto, wynik z działalności bankowej, wskaźniki rentowności ROA i ROE, a także wskaźnik efektywności kosztowej C/I oraz wskaźnik marży odsetkowej. Przeprowadzona przez Autorkę analiza współzależności zmiennych jest spójna merytorycznie i dostarcza bardzo interesujących wyników. Autorka potwierdziła, że wydatki na działalność społeczną są istotną stymulantą efektywności finansowej banków spółdzielczych. Zmienne

opisujące wydatki społeczne znalazły się jako stymulanty we wszystkich sześciu modelach regresji oszacowanych dla poszczególnych miar i wskaźników efektywności finansowej banków. Udowodniono także, że wpływ wydatków społecznych na efektywność finansową jest odłożony w czasie. Doktorantka słusznie zauważa, że na efektywność finansową banków wpływają przede wszystkim czynniki związane z podstawową działalnością operacyjną banków. Obecność wydatków społecznych jako stymulanty efektywności finansowej dowodzi tego, iż banki mogą odnosić korzyści z działalności prospołecznej, jednak, jak zauważa Doktorantka, wydatki te podlegają prawu malejącej efektywności krańcowej. Rozdział 5 uważam za najbardziej wartościowy w recenzowanej dysertacji. Mam jednak do jego treści dwie uwagi, a mianowicie:

- 1) w kontekście wpływu wydatków społecznych na efektywność banków brakuje refleksji Autorki, że zmienna ta może być nie tyle stymulantą ile nominantą;
- 2) w tytule i treści podrozdziału 5.2.6 czytamy o marży finansowej banków, tymczasem w części metodycznej mowa jest o marży odsetkowej.

Wiele interesujących i ważnych faktów i wniosków z badań dostarczyły wywiady z kadrą kierowniczą banków spółdzielczych, których wyniki zostały zaprezentowane w rozdziale 6 (s. 177-186). Poznajemy tutaj istotę i zakres działalności społecznej banków oraz motywy, jakimi kierują się zarządzający bankami w realizacji wydatków społecznych. Poznajemy także bariery, na jakie napotykają banki w prowadzeniu działalności społecznej oraz ocenę efektywności takich działań z punktu widzenia kierownictwa banków.

W części ostatniej, zatytułowanej Podsumowanie i wnioski (s. 187-192), Doktorantka dokonała rekapitulacji przeprowadzonej analizy. Odniosła się przede wszystkim do celu badań i poszczególnych hipotez badawczych. Doktorantka wykazała, że trzy spośród hipotez badawczych, tj. pierwsza, druga i czwarta zostały przyjęte, natomiast hipoteza trzecia została potwierdzona częściowo. Uwzględniając zastrzeżenia sformułowane wcześniej do hipotezy 3, należy przyjąć, iż faktycznie badania pozwoliły na pozytywną weryfikację hipotez. W ocenie Doktorantki, konieczne jest poszukiwanie pewnego balansu między zakresem i skalą prowadzonej działalności społecznej banków a ich dążeniem do zwiększenia efektywności finansowej, przy akceptowalnym poziomie ryzyka. Konstatację tę można uznać za ważny wniosek aplikacyjny. Szkoda, że zabrakło innych, bardziej szczegółowych wniosków skierowanych do praktyki bankowej, które można było wysunąć w świetle ciekawych wyników badań. Zabrakło także wskazówek co do dalszych badań w obszarze tematyki podjętej w dysertacji.

Dokonując szczegółowego opisu poszczególnych części pracy, zgodnie z rolą recenzenta wskazałem na pewne usterki i słabości dysertacji. W mojej ocenie nie przekreślają one ogólnej bardzo pozytywnej oceny recenzowanej rozprawy. Usterki te nie wpłynęły zasadniczo na jakość przeprowadzonej analizy oraz rzetelność i prawdziwość wniosków z badań.

KONKLUZJA KOŃCOWA

Rozprawa doktorska przygotowana przez **mgr Martę Idasz-Balina** jest opracowaniem wartościowym, podejmującym ważny i aktualny problem społeczno-gospodarczy. Doktorantka wykazała umiejętność analizy, dedukcji i syntezy naukowej. Umiejętnie określiła problem badawczy i przeprowadziła uporządkowany wywód naukowy w oparciu o badania empiryczne. Pozwoliło to na sformułowanie interesujących wniosków z badań. W mojej ocenie w pełni zrealizowała zadanie badawcze podjęte w dysertacji.

Rozprawa przyczynia się do lepszego poznania czynników decydujących o efektywności finansowej banków spółdzielczych oraz wskazuje na powiązania między wydatkami społecznymi banków a ich efektywnością finansową. Przekonuje, że realizacja funkcji społecznych przez banki spółdzielcze, w szczególności poprzez wydatki na cele społeczne, nie tylko nie musi osłabiać efektywności finansowej banków, ale wprost przeciwnie, może przyczynić się do jej podniesienia. Wynika to ze specyfiki działalności banków spółdzielczych jako lokalnych instytucji finansowych, silnie zintegrowanych z lokalną strukturą społeczną i gospodarczą oraz powiązanych licznymi więzami ze swoimi interesariuszami. Teza ta jest co prawda dosyć powszechnie głoszona w literaturze, ale brakuje dowodów empirycznych na jej potwierdzenie. Takich dowodów dostarcza praca mgr Marty Idasz-Balina i to jest jej największa wartość.

Recenzowana praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone przez ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595 z późn. zm.), tj.:

- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego,
- wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w zakresie nauk ekonomicznych,
- potwierdza umiejętność prowadzenia pracy naukowej przez Doktorantkę.

Biorąc powyższe pod uwagę, **wnioskuję do Rady Naukowej Dyscypliny Ekonomia i Finanse Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie o dopuszczenie rozprawy doktorskiej mgr Marty Idasz-Balina do publicznej obrony.**

Rzeszów, dnia 12 kwietnia 2021 r.

(Ryszard Kata)

